

Collectiebeleidsplan 2025-2029

**Departement Bibliotheek & Archief
Dienst Bijzondere Collecties**

1. Inleiding

De dienst Bijzondere Collecties (BC) draagt zorg voor de rijke en gevarieerde erfgoedcollecties van de Universiteit Antwerpen.

Dit document omschrijft de missie, visie en prioriteiten van de dienst en besteedt aandacht aan het collectieprofiel en de aard van de collectie. Het document sluit af met de belangrijkste beleidsaccenten van de huidige periode en voor de nabije toekomst. Na een inleidend stuk volgen respectievelijk het collectieplan voor het bibliothecair erfgoed en daarna het collectieplan voor academisch erfgoed.

1.1 Drie erfgoedcollecties

BC beheert drie typen erfgoed:

- het bibliothecair erfgoed
- het academisch erfgoed
- het kunstpatrimonium

Zowel het bibliothecair erfgoed als het academisch erfgoed komen in dit plan aan bod. De universitaire kunstcollectie valt buiten dit bestek omdat het collectiebeleid niet tot de taken van BC behoort.

1.1.1 Definitie bibliothecair erfgoed

We hanteren volgende definitie van bibliothecair erfgoed:

‘Onder bibliothecair erfgoed verstaan we cultureel erfgoed van geschreven, gedrukte en born-digital publicaties. Denk daarbij ook aan strips, kaarten en plannen, e-books en bladmuziek. De collecties zijn ontstaan in alle tijdsperiodes en bestaan uit diverse dragers, zoals perkament, papier of digitale bestanden. Ze bevatten werken over alle mogelijke onderwerpen. Naast inhoudelijke en materiaal typische diversiteit onderscheidt bibliothecair erfgoed zich door omvangrijke collecties, die hun belang vaak ontleen aan hun herkomst en samenstelling. Tot slot zijn deze gelaagde erfgoedobjecten zowel informatiebron als materieel object, waardoor stukken met eenzelfde inhoud toch een andere erfgoedwaarde kunnen hebben.’ (Vlaamse Erfgoedbibliotheken vzw)

De collectie bibliothecair erfgoed aan UAntwerpen wordt ook wel aangeduid met alternatieve termen zoals 'preciosa', 'kostbare werken' of 'bijzondere collecties'. Deze collectie omvat bibliothecair erfgoed dat kostbaar, kwetsbaar of uniek is en om die reden een aparte behandeling vraagt.

De collectie bibliothecair erfgoed is intrinsiek verweven met (de geschiedenis van) de universiteit.

1.1.2 Definitie academisch erfgoed

De Universiteit Antwerpen hanteert de volgende definitie van academisch erfgoed:

‘Academisch erfgoed omvat alle objecten die te maken hebben met het wetenschappelijk onderzoek en onderwijs aan de Universiteit Antwerpen (en haar voorgangers) en – indien relevant – in de regio Antwerpen én de objecten die te maken hebben met de werking van en het dagelijks leven op de universiteit (en haar voorgangers) – met uitzondering van het bibliothecair erfgoed, archivalia en kunstwerken.’

De Universiteit Antwerpen is een jonge universiteit met een complexe voorgeschiedenis. Tot UAntwerpen worden gerekend, de huidige universiteit, de drie Antwerpse universiteiten die haar gevormd hebben (UFSIA – Universitaire Faculteiten Sint-Ignatius, RUCA – Rijksuniversitair Centrum Antwerpen en UIA – Universitaire Instelling Antwerpen) en de hogescholen waaruit deze universiteiten zijn voortgekomen (Sint-Ignatius Handelshogeschool, Rijkshandelshogeschool en Koloniale Hogeschool/Universitaire Instelling Voor Overzeese Gebieden). Daarnaast zijn er door de jaren heen meerdere opleidingen, studierichtingen en onderzoeksgroepen opgenomen in de universiteit(en).

Net als de collectie bibliothecair erfgoed is ook het academisch erfgoed intrinsiek verweven met (de geschiedenis van) de universiteit.

1.1.3 Definitie kunstpatrimonium

‘De collectie van het kunstpatrimonium bestaat uit circa 1800 schilderijen, sculpturen en andere uitingen van voornamelijk beeldende kunst. Sinds de vroege jaren ‘70 hadden de verschillende Antwerpse universiteiten (RUCA, UFSIA, UIA) de ambitie om het universitair publiek in direct contact te brengen met hedendaagse kunst, wat in die tijd nog eerder exclusief was. Door het sterke voormalige universitaire netwerk heeft de universiteit vandaag een redelijk samenhangende kunstcollectie verworven met als opvallende lijn dat de kunstenaars verbonden aan G58 Hessenhuis, maar ook andere (internationale) stromingen zoals COBRA, Avant-garde ‘20, Informele abstracte kunst, en vele meer zijn vertegenwoordigd. De kunstcollectie van de universiteit is een levende collectie met een actieve acquisitie en bruikleenmogelijkheden.’

1.2 Missie

Als collectiebeheerders stellen BC en het Universiteitsarchief (UArchief) zich tot doel het ‘geheugen van de Universiteit Antwerpen’ te zijn. Zij verzamelen, (de)selecteren, bewaren, registreren, beschrijven en ontsluiten de collecties. Daarnaast stimuleren zij participatie, onderzoek en bewustwording over de universitaire erfgoedcollecties.

Beide diensten werken nauw samen, delen hun expertise en brengen een [geïntegreerde erfgoedwerking](#) in de praktijk.

1.3 Personeel

Het team van BC bestaat uit vijf vaste medewerkers (waarvan drie personen halftijds of minder op de dienst werken), enkele vrijwilligers, aangevuld met tijdelijke projectmedewerkers, stagiairs en jobstudenten.

Een volledig overzicht van de medewerkers is te vinden in de jaarverslagen van de dienst BC.

2. Collectieplan Bijzondere Collecties - Preciosa

2.1 Visie, erkende werking en prioriteiten

2.1.1 Visie

BC maakt deel uit van DB&A. BC onderschrijft de algemene missie, de strategische en operationele doelstellingen uit het [Beleidsplan 2024-2028](#).

2.1.2 Erkende werking

Sinds 2011 draagt BC, samen met de bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap, het kwaliteitslabel van erkende erfgoedbibliotheek. Conform het Cultureelerfgoeddecreet van de Vlaamse Gemeenschap staat BC in voor een kwalitatieve dienstverlening en past zij de vijf basisfuncties toe waaraan een erkende erfgoedinstelling dient te voldoen. Het betreft:

- herkennen en verzamelen: weten welk erfgoed er is en wat we (willen) doorgeven aan de toekomst;
- behouden en borgen: roerend erfgoed in optimale omstandigheden bewaren;
- onderzoeken: erfgoed onderzoeken, de werking kritisch benaderen en dit erfgoed ter beschikking stellen voor toekomstig onderzoek;
- presenteren en toeleiden: ervoor zorgen dat een breed publiek kan kennismaken met het erfgoed;
- participeren: democratisch werken, zodat mensen die het erfgoed een warm hart toedragen betrokken zijn bij beslissingen die over dat erfgoed worden genomen.¹

2.1.3 Prioriteiten

BC stelt zich tot doel om de collectie bibliothecair erfgoed, zowel fysiek als digitaal, bekend te maken bij haar belangrijkste stakeholders: docenten, onderzoekers en studenten van UAntwerpen. In tweede instantie mikt BC ook op een breder publiek, binnen en buiten het erfgoedveld; in Antwerpen, de ruimere regio, Vlaanderen, Europa en daarbuiten.²

Ze doet dat onder meer door:

- alle objecten in de bibliotheekcatalogus te beschrijven volgens de gangbare internationale standaarden, zodat de volledige collectie vindbaar en doorzoekbaar is;

¹ J. Van Leeuwen, Wat is cultureel-erfgoedwerk? Geraadpleegd op 12/08/2024 op de website van FARO. Zie: <https://faro.be/kennis/medewerkersbeleid/wat-is-cultureel-erfgoedwerk>

² Deze prioriteiten gelden bij uitbreiding en op de lange termijn ook voor de collecties academisch erfgoed en de kunstcollectie. Omdat de werking rond bibliothecair erfgoed het langst bestaat, staan we hier verder in dan wat de twee andere collecties betreft.

- nieuwe aanwinsten systematisch te digitaliseren en aan te bieden op het digitaal platform van de bibliotheek, geïntegreerd in de bibliotheekcatalogus, zodat bezoekers de collectie kunnen raadplegen op afstand;
- unica uit de collectie selectief en retroactief te digitaliseren en aan te bieden op het digitaal platform zodat bezoekers de collectie kunnen raadplegen op afstand;
- up to date informatie te voorzien over de collectie, de werking en tijdelijke projecten van de dienst, onder meer op de bibliotheekwebsite, en via sociale media;
- sterk in te zetten op netwerking binnen de universiteit, met name door een actief beleid rond expertisedeling in de vorm van rondleidingen, (gast)colleges, projecten en producten met en voor studenten;
- sterk in te zetten op netwerking in het bredere erfgoedveld;
- fysieke of online tentoonstellingen te organiseren of mee te werken aan tentoonstellingen van externen door bruiklenen ter beschikking te stellen;
- expertise over de collectie te delen in vakpublicaties;
- zich te engageren voor creatieve, vernieuwende en relevante projecten die ertoe leiden dat bepaalde (deel)collecties en objecten worden uitgelicht; met name door mee te werken aan lopend onderzoek of lopende ontwikkelingen (bijv. op vlak van metadatering) en door zelf nieuwe vormen van onderzoek naar de collectie te stimuleren en uit te werken.

2.2 Collectieprofiel

2.2.1 Collectievorming

De collectievorming is terug te brengen tot drie grote pijlers. Zwaartepunten worden bepaald door:

- de geschiedenis van de collectie;
- onderzoeksinstituten verbonden aan de universiteit of een van haar voorgangers;
- opportuniteiten in het kader van bepaalde onderzoeks- en/of onderwijsprogramma's van deze universiteit of een van haar voorgangers.

Tot op vandaag wordt ook bij acquisitie, selectie en deselectie rekening gehouden met deze drie criteria. Dat vertaalt zich in actieve verwerving op het vlak van bepaalde inhoudelijke thema's die in de collectie aanwezig zijn (zie punt 2.2.4), maar ook in het afstoten of verplaatsen van collecties die niet langer essentieel worden geacht.

2.2.2 Collectieprofiel

De collectie bibliothecair erfgoed bestaat hoofdzakelijk uit oude drukken (voor 1830) en prenten, alsook manuscripten, moderne preciosa, seriële publicaties, kaarten en glasplaten. Ze wordt gedefinieerd door een intrinsieke verwevenheid met de Universiteit Antwerpen (of haar voorgangers), als geheel of in de vorm van faculteitsbibliotheek, bibliotheken van onderzoekscentra of onderzoekers.

De collectie ontleent haar belang aan het feit dat zij als geheel een unieke verzameling vormt en een onmisbare bron is voor onderzoek over de universiteit en de historische collectievorming.³ Daarenboven bevat de collectie enkele topstukken en unica.

³ Zie ook de definitie van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek vzw: 'Naast inhoudelijke en materiaal typische diversiteit onderscheidt bibliothecair erfgoed zich door omvangrijke collecties, die hun belang vaak ontleen aan hun herkomst en samenstelling.'

2.3 Collectie

2.3.1 Collectiegeschiedenis

De geschiedenis van deze collectie is sterk verweven met die van de universiteit zelf, die in het collectieplan van het UArchief beknopt wordt geschetst.⁴ Een uitgebreid overzicht van de collectiegeschiedenis van 1852 tot 2014 is te vinden in het collectieplan van voormalig conservator Tom Deneire.⁵ Hij besteedt aandacht aan de verschillende hoofdbibliothecarissen, accenten in het gevoerde beleid en de collecties die werden verworven. Wat hier volgt, schetst vooral de krijtlijnen in het beleid.

De kern van de collectie gaat terug op de bibliotheekcollectie van de vroegere Sint-Ignatius Handelshogeschool, opgericht door de jezuïeten als het Institut Saint-Ignace (1852) als beroepsschool voor handelsonderwijs. In 1902 startte men, naast deze middelbare schoolopleiding, de hogeschool École Supérieure de Commerce ofwel de Sint-Ignatius Handelshogeschool. De collectievorming is ook verweven met andere instellingen die aan de huidige universiteit voorafgingen: de Rijkshandelshogeschool, de Koloniale Hogeschool/Universitaire Instelling voor Overzeese Gebieden, UFSIA, RUCA en UIA. De collectie is in de loop der jaren uitgebreid met diverse schenkingen, bulk aankopen en aankopen op veilingen en antiquariaten.

Na de fusie in 2003 vormde zich de Universiteit Antwerpen, een periode van (onder meer) ingrijpende verbouwingen op de Stadscampus. Die resulteerden onder meer in de bouw van een beveiligd magazijn en de inrichting van een leeszaal voor BC. De daarop volgende reorganisatie van de afzonderlijke faculteitsbibliotheken ligt aan de basis van de huidige Universiteitsbibliotheek, wat zich aftekende onder leiding van Trudi Noordermeer (2007-2022).⁶ Er kwam structurele aandacht voor BC, met een jaarlijks budget voor acquisitie en werking. Er werd geïnvesteerd in een referentiecollectie en men ging inzetten op de digitale ontsluiting van de collectie. In 2008 werd de leeszaal voor 'Historische Collecties en Preciosa' in gebruik genomen.

De beslissing om de oorspronkelijke werking van de afdeling Bijzondere Collecties – de bibliothecaire erfgoedcollectie – uit te breiden met een opdracht inzake inventarisatie, registratie en bewaring van de kunstcollectie en het academisch erfgoed dateert uit 2013. In 2016 verkreeg de Universiteitsbibliotheek officieel het mandaat om te starten met de organisatie van een Universiteitsarchief, alsook om het beheer van het kunstpatrimonium en het academisch erfgoed op zich te nemen. Belangrijk in dit verband is de opstart van een geïntegreerde erfgoedwerking aan UAntwerpen, krijtlijnen werden uitgeschreven in de gelijknamige nota.⁷ De conservatoren die voor Trudi Noordermeer werkten, waren dr. Joran Proot (tot september 2009), Ellen Storms (oktober 2009-oktober 2013), dr. Tom Deneire (november 2013-april 2019) en dr. Maartje De Wilde (mei 2019-heden). Elk van hen initieerde verschillende projecten over de collectie en werkte mee aan initiatieven die door de Vlaamse Erfgoedbibliotheken (voorheen Vlaamse Erfgoedbibliotheek) werden gecoördineerd.⁸

Vanaf oktober 2022 staat dr. Rik Van Daele aan het hoofd van de Universiteitsbibliotheek. Hij zet in op continuïteit van de werking en (wat het collectiebeleid betreft) op synergieën met de bibliotheek van het

⁴ Collectieplan Universiteitsarchief Antwerpen, versie 2.1, oktober 2024. Voor een uitvoerige historische schets, zie T. Deneire, Collectieplan. Afdeling Bijzondere Collecties Universiteitsbibliotheek Antwerpen, 2015.

⁵ T. Deneire, Collectieplan. Afdeling Bijzondere Collecties Universiteitsbibliotheek Antwerpen, 2015.

⁶ Strategisch Beleidsplan 2009-2013. Wetenschappelijke Informatievoorziening en Bibliotheken, Universiteit Antwerpen, maart 2009.

⁷ Universiteitsbibliotheek Antwerpen, Beleidsplan 2013 – 2017 & Het geheugen van de Universiteit Antwerpen: een nieuwe opdracht voor de UB? Een beleid voor de collecties van de Universiteitsbibliotheek, het Universiteitsarchief, academisch erfgoed en het kunstpatrimonium. Discussienota voor de Raad Dienstverlening, 3 mei 2013.

⁸ Een overzicht van de projecten is terug te vinden in de jaarverslagen van de afdeling.

Ruusbroecgenootschap. Ook de samenwerking met de andere Antwerpse erfgoedbibliotheken en de Vlaamse Erfgoedbibliotheken hebben een hoge prioriteit. Zijn ambities zijn om diverse plannen te realiseren om de bibliotheekwerking meer structureel en op lange termijn te verstevigen (Beleidsplan 2024-2028 en Collectiehulpverleningsplan in 2023, Collectiebeleidsplan in 2024, Communicatie- en Participatieplan in 2025) en om het collectiebeleid van de BC dynamischer en scherper te oriënteren en te komen tot een scherper collectieprofiel met een onderscheid tussen collecties die we actief willen verzamelen, passief in stand willen houden of tijdelijk onderdak willen geven. Naar goede gewoonte blijven de preciosa in dienst staan van de onderwijs- en onderzoekspraktijk binnen verschillende faculteiten.

Er wordt via Anet verder gewerkt aan de ontwikkeling van performante beschrijvingsmodules voor erfgoedgerelateerde collecties (archief, preciosa, kunst en academisch erfgoed). *In 2028 moet dit uitmonden in een structurele aanvraag binnen het Cultureelerfgoeddecreet om zo de slagkracht van de BC te vergroten.*

2.3.2 Collectiesamenstelling

De collectie Preciosa bestaat voornamelijk uit oude drukken, uitgegeven voor 1830, en prenten, maar bevat ook erkende topstukken, manuscripten, kostbare moderne preciosa, tijdschriften, glasplaten en beschadigde boeken.

In zijn totaliteit bestaat de collectie preciosa uit 25.070 beschrijvingen of titels, goed voor zo'n 38.613 objecten.

Aard van het materiaal

Aantal objecten

Oude drukken (handgeschept papier, voor 1831)	19 047
Historische handschriften en handschriftfragmenten	122
Prenten, tekeningen en schilderijen uit het Prentenkabinet	1492
Moderne preciosa	1628
Moderne handschriften en typoscripten (Boon en Walschap)	192
Kaarten en plannen	ca. 575
Beschadigde boeken (CMI-collectie van na 1831)	11 576
Devotieprenten en devotioneel drukwerk uit de Collectie Thijs	1096
Leeszaalcollectie	885
Glaspositieven (KAGA)	ca. 2000
Microfiches en -films	
Foto's en dia's	

2.3.3 Inhoudelijke zwaartepunten

De collectie bevat volgende inhoudelijke zwaartepunten.

Wat betreft de oude drukken:

1. Jesuitica

Hieronder worden boeken verstaan die door of voor jezuïeten werden geschreven. Tot het collectieprofiel van BC behoren met name die werken die een wetenschappelijke, profane inslag hebben. Het betreft dan voornamelijk werken die met wetenschapsgeschiedenis te maken hebben, alsook veel reisliteratuur in het kader van missies. De religieuze, devotionele of spirituele werken behoren tot het collectieprofiel van de bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap.¹⁰

2. Literatuur uit de klassieke oudheid

Werken van diverse auteurs uit de klassieke oudheid die hoofdzakelijk betrekking hebben op letterkunde, taalkunde, geschiedenis.

3. Geschiedenis van de Lage Landen

Kronieken, boeken over zeden en gebruiken, vooral met betrekking tot Antwerpen, maar ook tot de ruimere regio van de Lage Landen.

Zwaartepunten 1-3 zijn historisch en institutioneel gegroeid. Ze vloeien voort uit het feit dat de collectie haar oorsprong vindt in de bibliotheek van een Antwerpse Jesuïetenschool.

4. Rechtsgeschiedenis

Collectievormer is het voormalige Centrum voor Rechtsgeschiedenis.

5. Nederlandse letterkunde

Deze deelcollectie heeft twee uitgesproken aandachtspunten:

5.1 een focus op toneel, de collectievormer is het voormalige Centrum voor Renaissancedrama;

5.2 een focus op manuscriptfragmenten, deze collectie werd op verschillende manieren verworven.

5.3 Walschap-collectie, Boon-collectie

6. Fabelliteratuur

Collectievormer is Wim Gielen, de collectie bevat internationale werken binnen het genre.

7. Uitgaven van het Antwerpse uitgevershuis Verdussen

De collectie werd op verschillende manieren verworven.

8. Prijsboeken

De collectie werd op verschillende manieren verworven en bevat boeken die aan leerlingen

⁹ Overzicht van materialen en aantal titels, d.d. 30 december 2024.

¹⁰ Voor meer achtergrond bij de collectie van de bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap, verwijzen we naar hun Collectieplannen.

werden uitgereikt, aan diverse scholen binnen de Lage Landen.

9. Cartografie

Collectievormer is het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap van Antwerpen (KAGA), van wie BC een collectie kaarten en atlassen verwierf.

10. Bruiklenen

- BC bewaart van 2023-2033 een tijdelijke bruikleen met werken uit de privébibliotheek van Samuel Beckett. De voormalige eigenaar van de collectie, Edward Beckett, neef en erfgenaam van de Ierse schrijver, schonk deze collectie van 696 titels aan de Universiteit van Reading, die een overeenkomst sloot met UAntwerpen waarin staat dat prof. Dirk Van Hulle en zijn team hier gedurende tien jaar onderzoek op kunnen uitvoeren.
- BC beschikt als eigenaar over een aantal objecten of collecties die in permanente bruikleen werden gegeven aan de bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap.

Zwaartepunten 4-10 vloeien voort uit onderzoeksdomeinen die in het verleden werden bestudeerd aan UAntwerpen of die momenteel nog voorwerp van onderzoek of onderwijs vormen.

Wat betreft de prentencollectie:

- iconografie van Antwerpen van de 16ste tot de 21ste eeuw, met een bijzondere focus op de iconografie van de haven, alsook op straten en gebouwen in Antwerpen
- devotieprenten uit de collectie van prof. Alfons Thijs

2.4 Acquisitiebeleid

We voeren een actief acquisitiebeleid waarbij de nadruk ligt op de verwerving van oude drukken, in mindere mate op prenten en manuscriptfragmenten. Wat de acquisitie van grotere collecties van huidige onderzoekers of onderzoeksgroepen betreft, zet BC in op informatievoorziening over onze werking (bijv. via brochures, via de bibliotheekwebsite) en op netwerking binnen de universiteit. Ook de geïntegreerde erfgoedwerking leidt tot opportuniteiten, o.a. bij hoogleraren die met emeritaat gaan en bijv. overgaan tot een schenking.

We vullen de bestaande collecties oude drukken zeer gericht aan en houden daarbij rekening met inhoudelijke thema's of zwaartepunten die reeds in de collectie aanwezig zijn.

De voorkeur gaat daarbij naar werken die in verband staan tot de stad/regio Antwerpen: werken die in Antwerpen zijn gedrukt of bij uitbreiding, in de (toenmalige) Zuidelijke Nederlanden, of die bijv. via de auteur, drukker, het onderwerp een connectie met Antwerpen hebben. Een tweede aspect waar we naar kijken is de link met de jezuïeten: bijv. het onderwijs waarin ze actief waren, de wetenschapsdomeinen waarover ze publiceerden, hun reisliteratuur in het kader van missies. Ook hier is idealiter een link met Antwerpen. Dat geldt ook voor de acquisitie van prenten: we kopen alleen stukken aan over de iconografie van Antwerpen en bij voorkeur kopen we werken van kunstenaars die reeds in het Prentenkabinet zijn vertegenwoordigd.

De hoge mate van representativiteit en/of het feit dat bepaalde deelcollecties niet langer in onderzoek of onderwijs functioneren, verklaren waarom actieve collectievorming kan worden stopgezet of kan worden versterkt.

Zwaartepunt	Huidige aantal titels	Representativiteit van de deelcollectie	Acquisitie
Jesuitica	327	hoog	actief
Rechtsgeschiedenis	1330	hoog	actief
Geschiedenis van de Lage Landen	553	hoog	actief
Antwerpse drukken	848	hoog	actief
Literatuur uit de klassieke Oudheid	717	hoog	actief
Fabelliteratuur	196	hoog	actief
Nederlandse letterkunde, i.e. renaissancedrama en manuscriptfragmenten	752	matig	actief
Uitgaven van Verdussen	187	matig	actief
Prijsboeken van de Latijnse school	185	matig	passief
Cartografie	709	matig	passief

Figuur 2

Acquisitie gebeurt structureel, via aankopen op Belgische veilingen. Het internationale, voornamelijk online aanbod dat via antiquariaten wordt aangeboden, wordt niet structureel maar wel incidenteel opgevolgd. Contacten binnen het netwerk van cultureel-erfgoedbibliotheek alsook professoren en onderzoekers signaleren het aan BC wanneer zij mogelijk relevante stukken te zien krijgen.

Samengevat hanteert BC deze selectiecriteria in het huidige verzamelbeleid:

- past binnen het collectieprofiel van BC;
- verrijkt bestaande verzamelgebieden;
- creëert een nieuw verzamelgebied op voorwaarde dat het aansluit op onderwijs en onderzoek aan UAntwerpen;
- houdt rekening met de huidige en toekomstige noden van gebruikers.

Een belangrijke kanttekening is dat sommige inhoudelijke zwaartepunten overlap vertonen met de verzameldomeinen van andere erfgoedbibliotheek. Nederlandse letterkunde en publicaties van Antwerpse drukkers worden bijvoorbeeld ook verzameld door de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience; jesuitica ook door de bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap en KU Leuven Bibliotheek; en zo zijn er nog voorbeelden.

Toch zijn er binnen die grote verzamelcategorieën accenten te herkennen die verklaren waarom bepaalde

werken of edities beter bij BC passen dan bij de partners. Een verband met Antwerpen en/of met het jezuïetenonderwijs zijn daarbij richtinggevend. Daarnaast is er ook een zeer goede samenwerking tussen de Antwerpse en bij uitbreiding Vlaamse en Nederlandse erfgoedbibliotheek, zodat eventuele overlap kan worden besproken en vermeden.

2.5 Bewaring

Sinds 2007 wordt de bibliothecair erfgoedcollectie bewaard in een beveiligd depot en gebeurt de raadpleging van de stukken in een afzonderlijke leeszaal Bijzondere Collecties (op afspraak). Voorheen lagen de oude drukken, prenten en andere kostbare werken in de centrale magazijnen en de consultatie ervan gebeurde in de bibliotheek zelf. In het depot geldt formaatplaatsing.

BC hecht veel belang aan conserverende ingrepen.

- In het depot worden temperatuur en relatieve vochtigheid permanent gemonitord. De gemiddelde waarden zijn goed. De gemiddelde temperatuur bedroeg in 2023 22°, de gemiddelde relatieve vochtigheid bedroeg 44%. In het algemeen is de ruimte iets te droog, maar er zijn geen grote schommelingen wat de algemene conditie van de bewaarplek meer dan aanvaardbaar maakt.¹¹
- We doen preventieve schimmelcontroles op basis van driemaandelijke steekproeven. Er is een EHBO-ruimte voor boeken, waar dergelijke tests gebeuren en waar ook kleine conserverende ingrepen plaatsvinden.
- In het depot komt er geen rechtstreeks daglicht binnen. Er is een hoofdschakelaar voor verlichting in het centrale deel van het magazijn, de verlichting staat louter aan als er zich medewerkers in het depot bevinden. Elke rij kasten wordt afzonderlijk verlicht door een extra schakelaar. De collectie wordt op deze manier niet blootgesteld aan (te veel) UV.
- Kwetsbare boeken worden in zuurvrije dozen verpakt of worden in zuurvrij papier gewikkeld.
- Het depot wordt schoongehouden en van 2019 tot nu worden jaarlijks ook collectie-onderdelen gereinigd. BC schakelt hier, met succes, jobstudenten voor in. In de periode 2020-2024 is 75% van de collectie onder handen genomen. Het plan is om deze werking te bestendigen.
- Qua veiligheid en collectiebereiding werd in samenwerking met We Conserve een CHV-plan opgesteld. Prioritering van de belangrijkste collectie-onderdelen maakt daar deel van uit.
- Een laatste vorm van conservering is digitalisering.

2.6 Ontsluiting

De collectie Preciosa is volledig beschreven in de bibliotheekcatalogus van de universiteitsbibliotheek. De metadatering gebeurt op uniforme wijze binnen het Anet netwerk door alle bibliotheken die oude drukken beschrijven. We streven hierbij naar maximale conformiteit met de regels van DCRM (‘Descriptive Cataloging of Rare Materials: RDA version’), zoals die ontwikkeld is door de Rare Books and Manuscripts Section van de American Library Association. We nemen ook actief deel aan collegagroepen m.b.t. catalografie van oude drukken.

Daarnaast zetten we in op het scannen van nieuwe aanwinsten en het retroactief scannen van unieke werken uit de collectie. Deze worden onmiddellijk opgeladen van de boekscanner naar het Digitaal Platform, waardoor ze ook meteen vindbaar zijn via de bibliotheekcatalogus en de website van Archief & Erfgoed. Alle afbeeldingen worden sinds 2022 ook aangeboden in IIIF-viewers.

¹¹ Voor de bewaring van topstukken is de ruimte niet ideaal, maar daartoe werden extra maatregelen getroffen.

BC hecht veel belang aan hoogwaardige metadata en aan diepteregistratie. Daartoe zette de dienst daarvoor de afgelopen jaren verschillende projecten op (bijv. Prentenkabinet op Wikidata/Wikimedia; FablePictor; georeferencing van de prentencollectie; inventarisatie van materiële kenmerken), en werkte zij mee aan overkoepelende projecten die door externe partners werden opgestart (bijv. inventarisatie van de collectie in Short-Title Catalogus Vlaanderen, GIVE-project Meemoo voor de ontsluiting, digitalisering en herverpakking van glasplaten).

In 2024 startten we met een project over de diepteregistratie van herkomstmerken; een onderwerp dat ook zeer nuttig kan zijn om de institutionele collectievorming beter in kaart te brengen. Hiertoe werden voorafgaand al enkele pilootprojecten opgestart met jobstudenten; wat nu resulteert in een aandachtspunt in onze werking dat we voor langere tijd zullen opvolgen. Hierbij wordt ook nauw samengewerkt met Anet en partners in hun netwerk om het bestaande beschrijvingsmodel te optimaliseren.

2.7 Samenwerking

De dienst Bijzondere Collecties is ingebed in samenwerkingsverbanden op meerdere niveaus:

- geïntegreerde erfgoedwerking binnen DB&A, met name met de collega's van het UArchief en met collega's van Anet;
- actieve samenwerking binnen UAntwerpen: met beheerders van de kunstcollectie (Commissie Kunst op de Campus, Kunstcel, Adviescommissie); met diverse faculteiten in functie van expertisedeling;
- systematische samenwerking met andere erfgoedbibliotheken en collectiebeheerders in Antwerpen en België (onder meer om onderzoek naar en toegang tot de collecties te versterken);
- actieve participatie aan projecten, collegagroepen en netwerkmomenten van o.a. FARO, Vlaamse Erfgoedbibliotheken (VEB), e.a.;
- internationale samenwerking via organisatie en deelname aan Summer Schools en congressen.

2.8 Beleidsaccenten

De ambitie van BC is er in de eerste plaats op gericht om de missie van de dienst verder uit te werken. Elk van de vijf basisfuncties (herkennen en verzamelen, behouden en borgen, onderzoeken, presenteren en toeleiden, participatie stimuleren) vraagt voortdurende aandacht van een klein team. Een professionele en kwalitatieve invulling van de basisfuncties staan hierbij voorop.

In de nabije toekomst willen we de volgende aandachtspunten nog structureler uitwerken:

- Opstellen van beleidsdocumenten en actieplannen, die kunnen resulteren in documenten en een effectief beleid over:
 - o actieve participatie van doelgroepen die we nu (te weinig) bereiken, met een focus op studenten;
 - o collectiewaardering en collectiebehoud, wat het huidige en toekomstige collectieprofiel nog scherper kan stellen.
- De digitale toegang tot de collecties verbreden, op verschillende manieren, zowel intern binnen Brocade als extern, op andere platformen.
- Actuele tendensen opvolgen en waar mogelijk toepassen, o.a. met betrekking tot gender, diversiteit, inclusie en dekolonisering.
- Onderzoek doen of stimuleren over universiteits- en collectiegeschiedenis. Hoewel er al bepaalde informatie voorhanden is, ontbreekt het momenteel aan een helder overzicht. De nieuwe focus op de diepteregistratie van herkomstmerken en de lopende verwerking van archiefdossiers van de universiteit kan hiervoor noodzakelijke informatie aanleveren.

- Oe onderlinge samenwerking met andere erfgoedpartners binnen de stad nog meer versterken.

3 Collectieplan Bijzondere Collecties – Academisch Erfgoed

Sinds maart 2017 heeft UAntwerpen een professionele werking rond academisch erfgoed. Deze dienst is ingebed in de dienst Bijzondere Collecties van DB&A.

3.1 Werking

Het team Academisch Erfgoed zet in op:

- het verzamelen van objecten die voldoen aan de criteria van het verzamelbeleid; alsook het actief werven d.m.v. een brochure, website, tentoonstellingen, studiedagen;
- het registreren van objecten in een in Brocade ontwikkeld datamodel dat de heersende standaarden hanteert;
- het digitaal ontsluiten van bepaalde objecten;
- het onderzoek naar de herkomst en het gebruik van objecten uit de collectie;
- participatie door en bewustwording bij de universitaire gemeenschap, met name door getuigenissen en informatie van docenten, onderzoekers en (oud)studenten op te nemen in de blog 'Het collectief geheugen van de Universiteit Antwerpen';
- het verlenen van expertise en het actief deelnemen aan diverse adviesorganen, zowel binnen de universiteit als daarbuiten, o.a. in VLIR-Werkgroep Academisch Erfgoed.

3.2 Missie

DB&A streeft ernaar om het Academisch Erfgoed zichtbaar te maken aan de universiteit, met name door een selectie aan erfgoedobjecten te tonen in de faculteiten, departementen en onderzoeksgroepen waar de betreffende objecten oorspronkelijk werden gebruikt.

3.3 Collectiesamenstelling

- Alle instrumenten die aangekocht zijn, zelf ontwikkeld zijn, of gedoneerd zijn om wetenschappelijk onderzoek te kunnen uitvoeren, alle andere objecten die nodig waren om dit onderzoek mogelijk te maken (bijv.: glaswerk, messen, etc.) en de bijbehorende documentatie (gebruiksaanwijzingen, steekkaarten, voorbeelden van opstellingen, etc.).
- Alle objecten die gebruikt zijn ter instructie van de studenten, zoals (schaal)modellen en wandplaten, of die nodig waren om onderwijs te kunnen geven, zoals cursussen, media (overhead- en diaprojectors), of de meetlat waarmee op het bord werd getekend.
- De werking van de universiteit produceert ongemerkt continu een grote hoeveelheid erfgoed. In de regelmatig veranderende huisstijl van de universiteit worden briefpapier en enveloppen gedrukt, voor intern gebruik of bekrachtiging van officiële documenten werden (en worden) er stempels gebruikt, de bibliotheken gebruikten grote hoeveelheden briefjes om boeken aan te vragen of uit te lenen, etc. Ook de oude bewegwijzering op de universiteit wordt als erfgoed bewaard.
- Om het verhaal van een universiteit volledig te kunnen vertellen, moet er ook gekeken worden naar het dagelijks leven op de instelling. Dit gaat om alle tradities tijdens het academiejaar, de evenementen, het studentenleven, de studentenhomes, het meubilair, de restaurants, de merchandise en de branding, etc. Al deze zaken produceren (immaterieel) erfgoed dat de moeite waard is om bewaard te worden. Of het nu om toga's gaat, teddyberen, balpennen, studentenlinten, of het menu van een restaurant.

- Onder de regio Antwerpen wordt hoofdzakelijk de stad Antwerpen met zijn aangrenzende gemeenten bedoeld, maar kan, indien het om relevante objecten gaat, uitgebreid worden tot de huidige provincie Antwerpen.

3.4 Verzamelbeleid

Het Academisch Erfgoed van UAntwerpen neemt niet zomaar alles aan wat wordt aangeboden, en bewaart ook niet alles wat door de jaren heen is verzameld. Aan de hand van de volgende criteria wordt het verzamel- en afstootbeleid bepaald.

- Selectie: zie punt 2.3.3. Er worden, in theorie, geen aankopen gedaan voor het academisch erfgoed.
- Afstoting: de voorkeur gaat uit naar exemplaren waar een verhaal bij hoort, niet noodzakelijk naar de meest gave exemplaren. Enkel van relevante (niet te grote) en kwetsbare objecten worden er maximaal twee exemplaren bewaard.
- Overdracht: sommige objecten vragen speciale zorg of bewaarcondities die UAntwerpen niet kan bieden. In overleg met alle betrokken partijen wordt dan bekeken of er een locatie buiten de universiteit kan worden gevonden waar de betreffende objecten wel de juiste zorg en bewaarcondities kunnen worden geboden. In 2019 werd bijv. het herbarium van Biologie in bruikleen gegeven aan de Plantentuin in Meise.

3.5 Bewaring

Voor het bewaren van het academisch erfgoed zijn drie depots beschikbaar. Op elke campus één.

- Campus Groenenborger: het algemene depot voor het academisch erfgoed bevindt zich in de kelder van gebouw U op de Campus Groenenborger. Dit depot wordt ingericht als kijkdepot waar op afspraak rondleidingen mogelijk zijn. Tevens is er een afgesloten ruimte voor de waardevolle objecten.
- Stadscampus: het academisch erfgoed wordt bewaard in het UArchief in het depot in De Schutter -3. Hier worden hoofdzakelijk de papieren objecten en de memorabilia opgeslagen.
- Campus Drie Eiken: op termijn zal dit depot in de kelder van gebouw G enkel nog dienen voor grote, moeilijk verplaatsbare objecten.
- Toekomstig depotbeleid dient op de universitaire agenda te blijven.

3.6 Ontsluiting

De fysieke ontsluiting van het academisch erfgoed gebeurt door objecten in toonkasten te plaatsen, in de omgeving van de onderzoekersgroepen waar ze bij horen; door het organiseren van tijdelijke tentoonstellingen en rondleidingen in het kijkdepot (wanneer het voltooid is) voor geïnteresseerden.

Twee centraal geplaatste toonkasten worden permanent gebruikt voor het tentoonstellen van academisch erfgoed:

- toonkast in gebouw CDE.Q
- toonruimte In De Kijker in gebouw CGB.T

Het is de bedoeling om in de toekomst meer van dergelijke vaste tentoonstellingskasten te voorzien.

De digitale ontsluiting van de collectie academisch erfgoed zal gebeuren via een online module voor erfgoedobjecten, die is ontwikkeld in Brocade door Anet. In 2024 werd de module in gebruik genomen om

de objecten in de tentoonstelling 'Verhalenvertellers. Academisch erfgoed aan de Universiteit Antwerpen in twintig objecten' ook digitaal te kunnen tonen. Vanaf 2025 zal worden gestart met het systematisch beschrijven van de objecten. Ieder object wordt voorzien van een gedetailleerde beschrijving en een of meer afbeeldingen.

3.7 Samenwerking

De dienst Academisch Erfgoed van UAntwerpen is ingebed in samenwerkingsverbanden op meerdere niveaus:

- Geïntegreerde erfgoedwerking op de Universiteit Antwerpen: nauwe samenwerking met de collega's van het Universiteitsarchief, de Bijzondere Collecties en Kunst op de Campus.
- Connecties met andere erfgoedspelers in Antwerpen, zoals Erfgoedlab Antwerpen en Museum voor de Geschiedenis van de Gezondheidszorg.
- Nauwe samenwerking met de erfgoedbeheerders van de andere Vlaamse (en Belgische) universiteiten via de Werkgroep Academisch Erfgoed van de VLIR. Dit heeft geresulteerd in de brochure *Tot nut van het algemeen* (2020).
- Internationale samenwerking via contacten met de Stichting Academisch Erfgoed in Nederland en deelname aan de jaarlijkse bijeenkomst van het Universeum-netwerk.

3.8 Beleidsaccenten

De ambitie van het team Academisch Erfgoed sluit aan bij die van BC. Ze is er in de eerste plaats op gericht om de missie van het team verder uit te werken. Elk van de vijf basisfuncties (herkennen en verzamelen, behouden en borgen, onderzoeken, presenteren en toeleiden, participatie stimuleren) vraagt voortdurende aandacht van dit kleine team. Een professionele en kwalitatieve invulling van de basisfuncties staan hierbij voorop.

In de nabije toekomst willen we de volgende aandachtspunten nog structureler uitwerken:

- Opstellen van beleidsdocumenten en actieplannen, die kunnen resulteren in documenten en een effectief beleid over:
 - o actieve participatie van doelgroepen die we nu (te weinig) bereiken, met een focus op studenten en emeriti;
 - o collectiewaardering en collectiebehoud, wat het huidige en toekomstige collectieprofiel nog scherper kan stellen.
- De digitale toegang tot de collecties verbreden binnen Brocade.
- Actuele tendensen in het erfgoedbeheer opvolgen en waar mogelijk toepassen, o.a. met betrekking tot dekolonisering en gecontesteerd erfgoed, gevaarlijk erfgoed en privacy issues rond menselijke resten.
- Onderzoek op de collectie stimuleren via verschillende disciplines (o.a. universiteitsgeschiedenis, wetenschapsgeschiedenis, erfgoedstudies, conservatie-restauratie).
- De onderlinge samenwerking met andere erfgoedpartners binnen Vlaanderen en Europa versterken.
 - o Via de samenwerking binnen de VLIR heeft dit onder meer tot doel de zichtbaarheid van het Vlaamse academisch erfgoed te vergroten en mee te werken aan de voorstellen om de positie van het academisch erfgoed te versterken binnen het Vlaams cultureel beleid.
 - o Op Europees niveau wordt ingezet op uitwisseling van best practices.